

Fábián Gergely

Globalizáció, modernizáció és a helyi szociális szolgáltatások esélyei

Bevezetés

Századunk végének meghatározó folyamatává vált a globalizáció. Az egyre erősödő nemzetköziesülés a gazdaság és a kultúra egységesevé és integrációjával jár, amely nemcsak nemzeti, hanem lokális szinten is meghatározó élménnyé generálódott.¹

A társadalomtudományi elemzésekben a fenti kijelentések mára már közhelyekké váltak. Ugyanakkor számos kérdés vár még tisztázásra a globalizációs folyamatok elemzésénél. A kétségtelen technológiai fejlődéstől eltekintve mennyire tekinthető ez a kor a modernitás egy új fázisának, azaz mennyire modern a posztmodern? Hozzájárul-e a globalizáció a társadalmak fejlődéséhez? Mennyire határozza meg a lokális folyamatokat? Milyen változásokat eredményez társadalomszerkezeti szempontból?

Ilyen és hasonló kérdések állnak a globalizációval foglalkozó mai társadalomtudományi kutatások középpontjában. Az alábbi rövid gondolatmenet megpróbál válaszokat keresni ezekre a kérdésekre, elsődlegesen a struktúra- és modernizációs elméletek tükrében, tudva, hogy a megközelítés csak az egyik lehetséges módja a globalizációs folyamat elemzésének.

Azok a kétségek ugyanis, amelyek szerint valahogy „mégsem stimmel valami itt a XX. század vége felé”, a társadalmak fejlődése, modernizációja megakadt, a globalizációs folyamat pedig nem a „világok legjobbját” fogja megteremteni, már a nyolcvanas évek társadalomtudományi elemzéseiben megjelent, azokban az években, amikor a gazdaság globalizálódása még csak éppen, hogy kezdetét vette, s amikor nem is volt éppen ildomos a modernizációt kritizálni.

Két meghatározó példát kiemelve érdemes e helyen két német szociológust, Jürgen Habermast és Ulrich Becket idézni. Habermas 1985-ben megjelent írásában, mely „*Az új átláthatatlanság*” címet viseli, a közelgő XXI. századról, mint az utópikus energiák kimerüléséről ír. A jövő egyértelműen negatív, hiszen már napjainkban az életvilág világszintű fenyegetettségét élhetjük át. A nemzetközi fegyverkezés, a globális környezetszennyezési problémák, a fejlődő országok strukturális elszegényedése, növekvő munkanélküliség és szociális egyenlőtlenségek a fejlett országokban azok a címszavak, amelyek korunkat jellemzik. Habermas számára elkeserítő, hogy az értelmiség sem képes válaszokat találni a problémákra, magatartásuk ugyanazt a tanácstalanságot tükrözi, mint a politikusoké. A helyzet tehát objektíve átláthatatlan. Ez pedig alapjaiban veszélyezteti a nyugati kultúrát. (Habermas, 1985. 143.)

Ulrich Beck egyértelműen „rizikótársadalmaknak” nevezi a kortárs nyugati rendszereket. Úgy látja, hogy az amerikai és a nyugat-európai modernizáció megakadt, s ahelyett hogy a modernitás egy új korszakát üdvözölhetnénk, ezek a társadalmak már csak rizikófaktorok termelésére képesek. Ehhez tartoznak a környezeti problémák, az új szegénység, az egyre erősödő társadalmi egyenlőtlenségek, az éhségrégiók stb. Ezek a rizikófaktorok a politikai ellenállás ellenére sem ismerik a nemzeti határokat, globálisan lépnek fel. A modernizációs rizikófaktorok immanens tendenciája a globalizáció, az ipari termelés ugyanis a veszélyeztetettség univerzalizmusával jár, függetlenül attól a helytől, ahol egy produktumot előállítottak. A globalizációs folyamat így a glóbusz minden lakóját érinti, nem a társadalmak adott csoportjait, vagy egyes nemzeteket.

---

¹ A tanulmány készítésének idején volt éppen folyamatban egy sok érzelmet kiváltó társadalmi vita Nyíregyháza városában arról, „kellenek-e nekünk” a városba folyamatosan betelepülő multinacionális óriások üzletközpontjai.

A rizikótermelés oka Beck szerint az, hogy a nyugati társadalmak „reflexív modernizációja” az ipari társadalmak korában ragadt.² Az iparosítás és a technológiai fejlődés jelentős előrelépést produkált, a modernizációs folyamat más területei azonban nem. Az ipari társadalom (s vele együtt a rizikótermelés) „zöld utat kapott” azzal, hogy sikerült magát - a modernizációs értékek és ideológia köntösébe bújtatva – legitimáltatnia. (Beck, 1986. 48.)

Létezik-e tehát modernizáció? Lehet-e századunk végének társadalmi folyamatait a modernizációs elméletek felől megközelíteni, vagy a jelenségeket a modernizációs elméletek eszközeivel leírni?

A kritika mára a hazai társadalomtudományi gondolkodásban is megjelent. Vass Csaba a következőképpen vélekedik: *„A modernizáció már régen elavult, s vele együtt az a viláértelmezési keret, fogalomképzési stratégia és nyelvezet is, amely a modern világ leírására szolgált. A globalizáció által álrühaként felöltött és sokak által libertáriusnak nevezett dogmatika azonban sokszor még a modernizáció viláértelmezését használja, s annak nyelvezetéből vett szavakkal beszél el cselekvéseit, azok folyamatait és következményeit. Ez a hermeneutikai bújócska érthető is: egy elmúlt kor nyelvébe zárt kifosztottaik így nem tudják elbeszélni szenvedéstörténetüket, nem azonosíthatják kifosztóikat, megnyomorítóikat, nem ismerhetik fel pontosan az őket érő támadási eljárásokat, s így arra sincs esélyük, hogy hathatósan védekezzenek ellenük. Ma már jól látható: a libertárius dogmáknak (szabad verseny, szabad kereskedelem, versenypiac, pénzügyi egyensúly, a verseny következtében növekvő jólét, növekedés stb.) nincs valóságalapjuk, csak félrevezetésre szolgálnak.”* (Vass, 1997. 2.)

Hasonló következtetésekre jut Ágh Attila is több tanulmányában. Véleménye szerint nemcsak keleten, hanem nyugaton is egy új rendszerváltás folyamatai figyelhetők meg. (Ágh, 1996)

Mindezek fényében válik fontossá, hogy részletesebben is megvizsgáljuk, hogyan is definiálható a globalizáció folyamata, milyen ideológiával rendelkezik, s hogyan kapcsolható az a modernizáció fogalmi keretéhez.

A globalizáció és ideológiai jellemzői

Számos szerző a globalizációs folyamatot, mint a gazdasági élet nemzetköziesülését írja le. Ezt követi az IMF 1995-ös definíciója is, mely szerint a globalizáció *„az országok világszerte egyre növekvő gazdasági függősége, a javak és szolgáltatások termelésének, a nemzetközi tőkeáramlásnak, valamint az egyre gyorsabban fejlődő technológia terjedésének köszönhetően.”*

Tóth László és Borbély József elemzéseinek kiinduló pontja a 70-es évek gazdasági változásai. A nemzetköziesülés folyamatában a globalizáció egy új korszak, amelynek eredményeként egy olyan új „világegész” jött létre, amelyben a világrendszer egyes alrendszerei közötti kölcsönhatás olyan mértékűvé vált, hogy az egyikben bekövetkező változás maradandó változásokat eredményezhet a rendszer egészében. (Borbély, 1996)

Harris 1993-as megfogalmazása is a javak és szolgáltatások gyártásának, forgalmazásának és marketingjének nemzetköziesülését hangsúlyozza. Kiemeli ugyanakkor, hogy a folyamatban legfontosabb aktorként megjelenő multinacionális vállalatok, a szolgáltatások nemzetköziesülése, a bér munka természetében bekövetkező változások, az információtechnológia kialakulása olyan új jelenségei a gazdaságnak, amelynek alapján a globalizáció egy új korszakként definiálható. (Harris, 1993)

Ulrich Beck egy 1997-es elemzésében különbséget tesz globalizmus, globalitás és globalizáció között. Globalizmus alatt a neoliberális, azaz a világpiacon hatalmának

---

² Beck megkülönbözteti az „egyszerű modernizációt” és a „reflexív modernizációt”. Elemzésében az egyszerű modernizáció a tradicionális társadalmak modernizációját és racionalizációját jelenti, a reflexív modernizáció pedig a már modernizálódott társadalmak további modernizációját.

ideológiája értendő. A globalitás fogalma arra utal, hogy már régen egy olyan világtársadalomban élünk, amelyben a le(el)zárható terek elképzelése fiktiivvé vált. A globalizáció pedig egy folyamat, amelyet a maga sokoldalúságában empirikusan is vizsgálni kell, figyelmet szentelve a lokalitásnak is, hiszen az fel is értékelődhet ebben a folyamatban. (Beck, 1997)

Segesváry Victor definíciójában is kiemelt hangsúlyt kap az ideológiai elem. *„A globalizáció a késői modernitás uralkodó ideológiájának fő tétele.”* S bár ez az ideológia pozitív jövőképet kínál, a késői modernitás kora a modern civilizációs világ összeomlása. *„A globalizáció nem más, mint a késői modernitás nyugati civilizációja elveinek az egész világra való kiterjesztése, olyan kulturális jelenség globalizálása, amelynek belső ellentmondásai mára már teljesen nyilvánvalóvá váltak, s amelyeknek belső összefüggései – a racionalitás, a piac gazdasági logikája és a demokratikus politikai rendszer között – eltűntek...a globalizáció teljesen a modernitás elmaradhatatlan koncepciójára, az univerzalizmusra utal, de általános érvényű univerzalizáció helyett a nyugati világnézet univerzalizáció tételét célozza meg.* (Segesváry, 1997. 3-4.)

Mindezek után érdemes megvizsgálni, milyen is ez az ideológia, mit kínál a ma embere számára. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány jellemző példa.

Peter Gillies a „Die Welt” 1997 szeptember 30-i vezércikkében, a „Globalizáció traumája” című írásában a következőképpen fogalmaz:

„ A nyugat csúcstechnológiája nem fenyegeti a világ más részeit, hanem lehetőséget kínál a jóléthez. Hiszen ha egy német bank cégtábláját egy indiai vállalkozó szállítja, ha távolkeleti munkások nyugati CD-romokat készítenek, az olcsó munkaerővel rendelkező országok megragadhatják azt a lehetőséget, amit csak az új világrend kínál számukra: a szegénységből való kiemelkedést. A globalizáció nem a kilencvenes évek kitalációja, hanem egy évszázados fejlődés. Selyem és fűszerek, nyersanyag és technika, számítógép és szolgáltatások – folyamatosan konkurenciával fenyegettek, az új ötletek régi struktúrákat romboltak szét és innovációt teremtettek. Ennek a változásnak a fájdalomossága nem feledtetheti azt a tapasztalatot, hogy gyártók és vásárlók, üzletemberek és kereskedők, polgárok és fogyasztók mindannyian és folyamatosan tesznek szert a jólétre. A globalizáció új piacokat teremtett és kiszélesítette a régiókat. Folyamatosan teljesítményt és ötleteket kíván. Ezért viszont a jutalma is nagyhatású.”

Peter Schwartz és Peter Leyden szintén 1997-ben publikálták tanulmányukat az amerikai „Wired” magazinban, „Nyakunkon az aranykor” címmel.³ Bevezetőjükben így írnak a globalizáció korszakáról: *„Olyan világméretű gazdasági fellendülés kezdeteinek vagyunk a tanúi, amilyent ember még sohasem látott. Máris elkezdődött az a hosszú távú, tartós növekedés, amely szó, illetve szám szerint több milliárd embert érint. Egy 25 éves periódus kezdeti szakaszában vagyunk, amelynek során a gazdaság oly rohamos növekedésnek indul, hogy megszünteti a szegénység látszólag leküzdhetetlen problémáját is, és feloldja az összes létező feszültséget szerte a világon. Mi több, még a környezetünket sem teszi teljesen tönkre.”* (Schwartz-Leyden, 1998. 3.)

Peter Martin, a „Financial Times” kiadója is a globalizációban találja meg mindazt a jót, ami csak történhet velünk. A „Le Monde Diplomatique” számára készült, *„A globalizáció erkölcsse”* című írásában leszögezi, hogy a globalizáció a szabad piacot jelenti, ami megegyezik a szabadsággal és a jóléttel. Nem lehet csak a globalizáció gazdasági aspektusait nézni, hanem mélyebben meg kell vizsgálni a globalizáció erkölcsi jelentőségét. Eszerint *„az eddig marginalizált társadalmak felgyorsult integrációja a legjobb, ami valaha is történt a háború utáni generációk életében.”* A globalizáció nem a bürokratikus elitek, vagy a gazdagabb és szegényebb régiók közötti „rossz együttműködés”, hanem a határok átlépésével egy *„valódi együttműködést valósít meg társadalmak és kultúrák között”.* A globalizációnak

³ A tanulmány magyarul a 2000 című folyóirat 1998. januári számában olvasható.

köszönhetően megbukott a szovjet birodalom, és még Kína is a megfelelő pályára állt rá. És mivel a globalizáció egy „különlegesen pozitív folyamat”, amelyik „az emberek boldogságát javítja”, minden a globalizációs folyamatot érintő kritika „mélységesen erkölcstelen”.

Guy de Jouquieres, szintén a „Financial Times” munkatársa, sem kétli, hogy a globalizáció egy pozitív folyamat. Problémaként azt fogalmazza meg, hogy ez a gazdasági reform még igen sok országban nem kezdődött meg. Ez azért tragikus, mert ezen országok kormányai ezzel a fejlődést negligálják, s kizárják népeiket a világszintű gazdasági fejlődésből. Ilyen országok pl. Kuba, Irak, Irán vagy Észak-Korea. (Le Monde Diplomatique, 1997. 5. 7.)

Már ezek a röviden bemutatott idézetek is felvetik azt a kérdést, hogy ennek a „kommunista utópia kapitalista verziójának” valós alapjai vannak-e, vagy pedig valóban a kapitalizmus mai arcának elfedésére szolgáló ideológiával találkozhatunk?

Az ideologikus tartalom nemcsak az erősen normatív érvelésekben érhető tetten. Hangsúlyozottan jelenik meg a gazdasági fejlődés lineáris történelmi kontinuitása is. Ez az érvelés azonban már a tisztán közgazdasági elemzésekkel szemben sem állja meg a helyét. Számos tanulmány bizonyította ugyanis, hogy a gazdaság globalizációs folyamatai a hetvenes, nyolcvanas években kezdődtek, s a nyolcvanas évek második felében erősödtek fel.⁴ A globalizáció legfontosabb szereplői, a transznacionális vállalatok, vagy a nemzetközi pénzpiacok (különösen az ez utóbbit lehetővé tévő információs technológia) sem tekinthetők történelmi képződményeknek.

A történelmi kontinuitás hangsúlyozása egyetlen célt szolgál: annak bizonyítását, hogy a globalizáció kora a modernizációs folyamat szükségszerű következménye.⁵

Az a tétel, mely szerint a globalizáció az emberi társadalmak legboldogabb és legfejlettebb korszakát eredményezi, olyan normatív érvelés, amely túlnő a neoliberais elmélet, a neoliberais közgazdaságtan keretein. Ebben az esetben nemcsak a szabad piac, a szabad verseny, a szabadság fogalmi bukkannak fel, hanem a szegénység, a társadalmi egyenlőtlenségek, konfliktusok világszintű, egyetemes felszámolása. Ez az érvrendszer a neoliberais közgazdaságtanból és elméletből kiindulva már egy más minőséget képvisel. Gyökerei részben ezért máshol is keresendők.

---

⁴ A magyarul olvasható tanulmányok közül ebből a témakörből három frissebb publikációra hívnám fel a figyelmet, amelyek tisztán közgazdasági megközelítésből bizonyítják, hogy a globalizáció új jelensége a tőkés fejlődésnek. Árva László: A világgazdaság globalizálódása és Magyarország helye e folyamatban. (Valóság, 1998/2.)

Árva László-Diczházi Bertalan: Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon. Kairosz, Budapest 1998.

Némedi-Varga Szilvia: A külföldi tőkeberuházások a világgazdaságban. Statisztikai Szemle, 1998. 4-5.

⁵ Pierre Bourdieu egyik legutóbbi tanulmányában „morális darwinizmusnak” nevezte ezt az érvrendszert. (Bourdieu, 1998)

Modernizációs – és rendszerelméletek

Már a korai társadalomtudományi elméletek esetében számtalan olyan elem található, amelyből a globalizáció apologetái meríthettek. Comte és Marx törekvései a társadalmi változások megértésére, az általuk ideálisnak tartott jövőbeni társadalomformációk bemutatása is egy szebb és igazságosabb berendezkedést ígértek.

A szociáldarwinisták lineáris fejlődési modellje azt a megnyugtató hitet sugározta, hogy az idő alakulásával párhuzamosan egyre fejlettebb társadalmi formák jönnek létre. Érdemes Spencer elméletét is felidézni, hiszen a gyengébb társadalmak kihullása az evolúció folyamatából rímel arra az elképzelésre, mely szerint a zárt társadalmak önhibájukból fognak kiesni a globalizációs fejlődésből.

Ezek az elméletek nemcsak a szociológia immanens fejlődése szempontjából voltak fontosak, politikai-társadalmi hatásuk sem elhanyagolható, ideológiai rendszerek, társadalmi-politikai mozgalmak alapjaivá váltak.

A XX. század modernizációs elméletei is hasonló jellegzetességeket mutatnak. Korai változataik döntően Talcott Parsons rendszerelméletén alapulnak, amelynek lényege a társadalmi struktúra alrendszerének elemzésén nyugszik. Eszerint a modern társadalmak struktúrája négy alrendszerre bontható, melyek egymással szoros kölcsönhatásban állva, meghatározott funkciókat látnak el. A politikai alrendszer határozza meg a társadalom céljait, a gazdaság a célok megvalósításához szükséges eszközöket biztosítja, a kultúra a társadalmi integrációt teszi lehetővé, míg a személyiség a szocializáció aktorain keresztül illeszkedik be a fennálló struktúrába. Ha egy társadalom modernizálódni akar, a változásoknak mind a négy alrendszerben be kell következniük. A modern társadalmak tipikus állapota tehát a harmónia, amelyben az alrendszerek kapcsolata és együttműködése nemcsak állapotokban, hanem fejlődésükben is biztosított.

A modern társadalmak mintája Parsons számára az Egyesült Államok volt, nem Németország, ahol korábban tanulmányait folytatta, illetve doktorált. A fasiszta Németországot sokkal inkább modernizációs zsákutcának tekintette, miközben a világháború utáni Amerika a társadalmi fejlődés egyedüli megőrzőjeként definiálódott műveiben.

Parsons elméletének hatására számtalan empirikus vizsgálat indult annak érdekében, hogy kiderítse, melyek azok a demokratikus intézmények, illetve személyiségtípusok, amelyek a modernizációs folyamat követelményeinek a legjobban megfelelnek.

A nyolcvanas években Richard Münch fejlesztette tovább a parsonsi rendszerelméletet. Bár az alrendszerek négyes felosztását megtartotta, azok részletes elemzése számos újdonsággal szolgált. Felosztásában a gazdasági alrendszer állítja elő azokat a javakat, amelyek a szükségletek kielégítéséhez kellene, a politikai rendszerben születnek meg a közösséget érintő döntések, a kulturális alrendszerben pedig a normákra és értékekre vonatkozó konszenzus. A közösség alrendszere az integrációt biztosítja.

A modern társadalmak gazdasági alrendszerében a piac, a politikaiban a demokrácia, a közösségiben az erős integráció, a társadalmi kirekesztés hiánya, a kulturális alrendszerben pedig az újításra való képesség és a társadalmi párbeszéd a jellemző. Mivel az alrendszerek szoros kölcsönhatásban állnak egymással, bennük megvalósíthatóvá válnak a modern társadalmak alapértékei, a racionalitás, a szabadság, a szolidaritás, és a szűkebb környezet aktív alakítása. (Münch, 1984)

Mindkét elmélet alapelemének tekinthető az a törekvés, hogyan lehet az emberi cselekvés rendszerességét, illetve a társadalmi rendet hosszú távon, folyamatosan biztosítani. Az emberi interakciók ugyanis nem vezethetők le pusztán a cselekvők tulajdonságaiból, azokat normák és konvenciók (is) irányítják. Ebben a logikában a társadalmi rend mint az interakciók rendje ragadható meg, hiszen alapvető kérdés az, milyen mechanizmusok biztosítják egy modern társadalom folyamatos rendjét. Alapvetően fontos ezért a társadalmi normák és értékek

elsajátítása. Amennyiben ez nem működik automatikusan, szükségessé válnak azok a társadalmi kontrollok, szankciók, amelyek biztosítják a konform magatartás kialakítását.

Parsons és követői számára tehát nem a társadalmak változása a fontos (mint Comte, Marx és Weber esetében), hanem az a feladat, hogyan lehet megakadályozni a modern társadalmak strukturális változásait.

„Az természetes, hogy az értékek a változásnak alárendeltek. Függetlenül azonban attól, hogy a változások empirikus tendenciája a stabilitás irányába mutat vagy sem, az értékek megsemmisülésének lehetősége egy ilyen folyamatban igen nagy, ezért is fontos olyan mechanizmusokat feltárni, amelyek megóvják a rendet.” (Parsons, 1976. 173.)

A parsonsi elmélet politikai-társadalmi hatásának megértéséhez fontos tudni, hogy kapcsolatainak köszönhetően a Harvard egyetem igen jelentős kutatási támogatásokhoz jutott. Itt alakult meg az egyik legjelentősebb kutatóintézet, a Russian Research Center, amelyik a kommunista társadalmak vizsgálatával foglalkozott. Tevékenységük nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nyugati világban a kommunista országok váltak a legfőbb ellenségekké. Ezek a kutatási programok erőteljesen hatottak Parsons munkáira is. Rövid idő alatt arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Államok demokráciája az egyetlen igaz társadalmi forma, amely még megmentheti a világot a kommunizmus veszélyétől. Véleménye szerint a McCarthy korszak egy elkerülhetetlen rossz volt, mivel megtanította az amerikaiakat arra, milyen veszélyes (lehet) a kommunizmus. Így teremtette meg az amerikai szovjetológia a nyugati világ ellenségképét, a strukturalista-funkcionalista modernizációs elmélet pedig ezen társadalmak identitását. (Dessewfy, 1996; Alexander, 1996)

Bár a hatvanas évek végének forradalmi mozgalmait, a kelet-európai országokban tapasztalható reformok megerősítették a baloldali értelmiség kritikáját, mely szerint a parsonsi elmélet a konzervatív politika „szolgálóleánya”, s amely egyedül a nyugati világrend megvédésének „harci eszköze”, mégis a későbbi modernizációs elméletek egy igen jelentős része alapult és alapszik a rendszerelméleten.⁶

A modernizációs elméletek második nagy hullámából érdemes kiemelni a dependencia, illetve a centrum-periféria elméleteket. Kritikájuk középpontjában az állt, hogy a világ fejlett országai gazdasági függőségben tartják a fejletlen országokat, mert ez képes a társadalmi modernizáció számos feltételét biztosítani a fejlett országok számára. (Cardoso, 1979) Wallerstein elemzése abból indul ki, hogy a világgazdasági rendszernek létezik egy centruma, ahol a gazdasági fejlődés a legmagasabb szinten megy végbe. Ezért a centrum országai a periférián lévő országokat nemcsak gazdasági, hanem politikai és katonai szempontból is irányítani tudja. Ez a helyzet a kizsákmányolás egyik formája, így nyugodtan elfelejthetjük a modernizációs elméleteket. (Wallerstein, 1983; 1989)

Mindezzel szemben a kelet-európai országokban végbemenő változások, a rendszerváltás utáni kormányzatok egyértelmű kiállása a politikai demokrácia és a piacgazdaság megteremtése mellett, ismételten felelevenítette a modernizáció kérdését. Wolfgang Zapf 1991-es javaslata alapján újra kell értékelnünk az eddigi elméleteket, olyan definíciót kell alkalmazni, amely nemcsak az új geopolitikai helyzethez alkalmazkodik, hanem képes a régi és az új elméletek közötti különbségek bemutatására is. Megfogalmazásában a piacgazdaság, a jólétben élő népesség, a tömeges fogyasztás, a jóléti állam és egy pluralista politikai demokrácia a modern társadalmak legfontosabb jellemzői. Megközelítésében új elem, hogy a modernizáció folyamata korántsem egységes, különböző utak és megoldási módok jellemezhetik, nem zárja ki a modernizációs kudarccokat sem, azaz olyan társadalmi konfliktusokat, amelyek a folyamatot kísérhetik. (Zapf, 1991)

---

⁶ Az 1994-ben Bielefeldben megrendezett szociológiai világkonferencia nyitó előadásában Niklas Luhmann is arra hívta fel a figyelmet, hogy a globalizálódás közepette sem a szociális problémákról, vagy a szegénységről kell beszélni, hanem a modern társadalmak strukturális változásairól.

A modernizációnak ezt a definícióját számtalan kritika érte. Claus Offe véleménye szerint a nyugati világ modernizációja nem másolható, egyrészt gazdasági, másrészt történelmi okokból. Ez a kelet-európai új demokráciákra is vonatkozik, ahol az egyidejűség problémája megakadályozhatja a modernizációt. Ezeknek az országoknak ugyanis egyszerre kell megvalósítaniuk a gazdasági, társadalmi és politikai modernizációt, amelynek sikere több évtizedes diktatúra után igen kérdéses. (Offe, 1994)

Przeworski véleménye szerint a posztkommunista országok a demokrácia és a diktatúra között fognak ingadozni, ezért bizonytalan a modernizáció jövője. (Przeworski, 1991)

Dahrendorf még kritikusabban nyilatkozik. Megállapítása szerint a piacgazdaság, a politikai szabadság és a társadalmi integráció egyszerre nem megvalósíthatóak, a valóságban vagy a piacgazdaság és a politikai szabadság létezik együtt integráció nélkül, vagy a piacgazdaság integrációval, de politikai szabadság nélkül. Az első konstelláció a nyugati világot jellemzi, a második az ázsiai országokat. Ez a helyzet, mint a társadalmi integráció krízise definiálható. Dahrendorf és más kritikusok is úgy látják, hogy a globalizáció, különösen a tőke nemzetköziesülése okozza ezt a krízist. (Dahrendorf, 1995)

Hasonló módon fogalmaz Axel Honneth is, mikor a posztmodern realitást, mint a szociális életvilág dezintegrációját írja le. A társadalmiasság felbomlása századunk végének három döntő befolyást gyakorló folyamatából adódik. Az első tendencia, ami a mindennapok életvilágát veszélyezteti abból a technológiai fejlődésből származik, amely a tőke nemzetközi nyomásának kitéve, létrehozta az egész világot behálózó média- és reklámpárt. A kultúra folyamatosan épül be a gazdasági értékesítési folyamatokba, ami az életvilág esztétikai közvetítő médiumainak tendenciózus felbomlását eredményezi. Ez együtt jár azzal, hogy meggyengül normatív kötőereje. Ez pedig azt eredményezi, hogy a szubjektumok kommunikációs képességei is meggyengülnek.

A modernizációs elméletek új kritikájában így rendszeresen bukkan fel a globalizáció, amely döntően a társadalmi integrációt veszélyezteti.

Az integráció problémája nem új keletű a modernizációs elméletekben. A modernizáció elérhet ugyanis egy olyan pontot, ahol a társadalom heterogenitása egyre erősebb lesz. A társadalmi alrendszerek emancipációja természetes kísérője a modernizációs folyamatnak, hiszen az egymástól eltérő, az egyes alrendszereknek megfelelő, immanens értékorientációk alapján megy végbe. Az alrendszerek divergenciája nemcsak a társadalmi, hanem a rendszerintegrációt is veszélyeztetheti. David Lockwood javaslata alapján a modern társadalmakban el kell különíteni a társadalmi és a rendszerintegrációt. A társadalmi integráció az értékek és normák elsajátításán nyugszik, amelyet a személyiség a szocializáció folyamatában valósít meg. A rendszerintegráció ezzel szemben a különböző alrendszerek integrációját jelenti, amely a társadalmi reprodukció folyamatában sikereket és sikertelenségeket is szülhet. A szocializációs folyamat, a társadalmi integráció problémái nem zavarják a nagyobb rendszert, az egyre erősebb divergencia azonban társadalmi káoszt okozhat. (Lockwood, 1969)

Bár több szerző, így Luhmann és Willke is többször kritizálta ezt a felosztást, érvényességét azonban pontosan a globalizáció által kiváltott strukturális problémák fogják igazolni.

Etzioni „aktív társadalom” fogalma is Lockwood elemzésén alapul. Központi kérdése a társadalmi kontrollmechanizmusok működése, illetve a társadalmak vezethetősége. Következtetése, hogy keleten a civil kontrollmechanizmusok erősítése, nyugaton pedig a politikai állam képes az alrendszerek integrációjára. (Etzioni, 1975)

A nyolcvanas évek szakirodalmának állásfoglalása már ellentétes ezzel az állítással. Willke elveti az állami beavatkozást, mert az állami irányítás nemcsak az alrendszerek szuverenitását veszélyeztetheti, hanem diszfunkciókat is okozhat, amely veszélyesebb és károsabb is lehet, mint maga a probléma. Tisztában van azzal, hogy a divergencia a társadalmi békét veszélyeztetheti. A társadalmi integrációt véleménye szerint az egyes alrendszerek

önkorlátozása biztosíthatja, egyfajta „reflexív önkorlátozás” formájában, amely különböző racionális döntések eredőjeként jön létre, vagyis egy olyan folyamatban, amelyben az egyes alrendszerek képviselői és intézményei figyelembe veszik környezetük, illetve más alrendszerek érdekeit, s azt beépítik saját döntéshozatali folyamataikba. Ez a kooperatív, ösztársadalmi integráció felválthatja a hierarchikus állami irányítást. Willke szerint létre fognak jönni azok a neokorporatív intézmények, amelyeknek feladata a különböző érdekek harmonizációja lesz. (Willke, 1983)

Ez a folyamat azonban olyan racionális döntéshozatalt feltételez, amelyben a szituáció pontos mérlegelése, a cselekvési alternatívák és következményeik számbavétele, a döntési mechanizmus pontos kidolgozása kell, hogy érvényesüljön. Ez a folyamat igen problematikus Alfred Schütz számára, aki az emberi cselekvéseket elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az sztereotípiákon, normákon és szokásokon alapulva korántsem tekinthető racionálisnak, cselekvéseink korlátozottan racionálisak. A korlátozott racionalitás azonban nemcsak az emberi cselekvés jellemzője, a modern intézmények működésére is jellemző. (Schütz, 1970) Simon kutatásai is bizonyították, hogy a szervezetek racionális döntéshozatala sem a legoptimálisabb döntés meghozataláig tart, hanem az első, megfelelőnek tűnő variáció megtalálásáig, így ebben a dimenzióban is a korlátozott racionalitás a jellemző. (H.A.Simon, 1982)

A globalizáció a rendszer- és modernizációelméletek tükrében

Az integráció és a korlátozott racionalitás problémái kulcsfontosságú fogalmak a globalizáció folyamatának elemzésében. A globalizáció legfontosabb jellemzője ugyanis a gazdasági alrendszer nemzetközi szintű újrászerveződése. Ezt döntően az tette lehetővé, hogy a társadalmi struktúrában a gazdasági alrendszer a legracionálisabb, egy olyan erős, belső működési logikával rendelkezik, amely korántsem érvényes a többi alrendszerre. A politika, a kultúra, a személyiség erőteljesebben jellemezhetőek a korlátozott racionalitással, nemzeti kötődésük és értékterheltségük erősebben érvényesül.

Nemzeti szinten az alrendszerek divergenciája valóban okozhat társadalmi konfliktusokat, a globalizáció korában azonban a gazdasági alrendszer nemzetközi konvergenciája jellemző, amely nemcsak egy adott társadalom szintjén, hanem globális szinten is új feszültségeket okoz.

A mai strukturális változásban a gazdasági alrendszer nemzetközi emancipációja azt jelenti, hogy a gazdaság kiszakad a korábbi struktúrából, elidegenedik a nemzeti társadalomtól, egy új hatalomra tesz szert a többi alrendszer felett. Ebben a folyamatban megtörik a parsonsi egyensúly, a gazdasági alrendszer önmozgóvá válik, saját céljait és logikáját követi, így egyre kevésbé lesz hajlandó és alkalmas arra, hogy funkcióinak eleget tegyen. Ez a folyamat nemcsak a társadalmi, hanem a rendszerintegrációt is veszélyezteti. Az integráció a társadalmi alrendszerek viszonyában zajlik, a gazdaság emancipációja ezt a viszonyrendszert borítja fel, így az egyes alrendszerek által kínált érték és normarendszerben inkonzisztenciák lépnek fel. Az egyre erőteljesebben globalizálódó gazdaság nem kínál értékeket és normákat, eltekintve persze a profittermelés értékeitől. A normavesztés állapota pedig döntően a lockwoodi értelemben vett társadalmi integrációt veszélyezteti.

Ha ezt a szituációt a parsonsi modell segítségével akarjuk leírni, az alábbi megállapításokra juthatunk.

1. ábra: A modern társadalmak strukturális egyensúlya a parsonsi modell alapján.

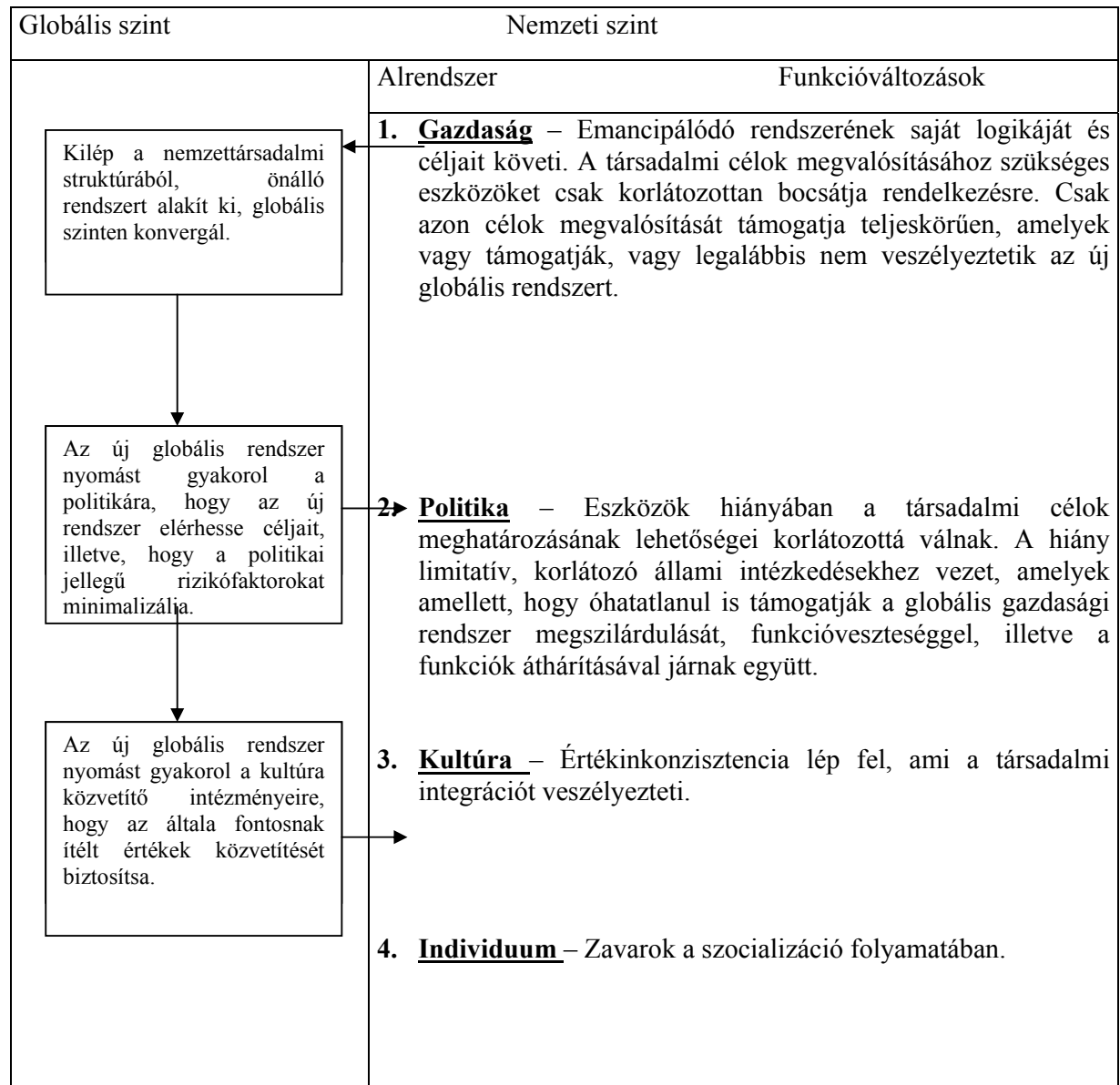
Alrendszer	Funkciók
1. Politika	A társadalom céljainak meghatározása
2. Gazdaság	Az eszközök hozzárendelése a célokhoz, vagyis a célok megvalósítása
3. Kultúra	A társadalom tagjainak, tevékenységüknek integrálása
4. Személyiség	A társadalom fennmaradásához szükséges értékek és normák átadása az egyik nemzedéktől a másiknak, szocializáció

(Forrás: Andorka, 1997. 76.)

A modellből jól látszik, hogy a modern társadalmak strukturájában a politikai alrendszer vezető funkciót tölt be, miközben a gazdaság szférája a kivitelezés feladatát „kapva”, szekunder funkciót lát el. A gazdaság emancipációs törekvései egyben funkcionális változást is jelentenek, amelyben az egyetlen alternatíva a globális újraszerveződés volt, mivel a nemzeti társadalmak szintjén a politika, az azt megtestesítő állam mindig is erős volt ahhoz, hogy vezető szerepét megőrizze, s mivel (Offe és Willke logikáját követve) az az egyes alrendszerek autonómiáját korlátozta. Alapkonfliktusként definiálható, hogy egy társadalom céljainak a politika által történő definiálása szükségszerűen „érték- és normaterhelte”, nemzetközi szinten determinált, a célok megvalósítása, az eszközök előállítása azonban döntően racionális cselekvési folyamat. A gazdaság globális „ön-újrafogalmazása” részben szabadulás a politika béklyójától. Ebben a folyamatban a gazdaság egyre kevésbé fogja funkcióit ellátni, strukturális válságot idézve elő ezzel a nemzetközi társadalmak szintjén, ami nemcsak más alrendszerek szuverenitásának, hanem az egyes nemzetek szuverenitásának korlátozását is jelenti.

Ebben a formálódóban lévő új rendszerben az is kérdésessé válik, melyek lesznek azok a motivációk, amelyek a gazdaságot a „reflexív önkorlátozásra” kényszerítik. A közvetítő intézmények szerepe limitatívvá válik, mivel a gazdaság egyre erősödő hatalma és ereje a közvetítő funkciókat és szereplehetőségeket is korlátozza. Szintén a parsonsi modellből kiindulva a fent leírt strukturális változást a következő módon lehet összefoglalni.

2. ábra. Strukturális változás és funkcióvesztés a gazdaság globalizálódásának folyamatában

A globális rendszer számára az individuum elsődlegesen, mint fogyasztó fontos. Számára a rendszer két alapvetően fontos értéket kínál, a fogyasztást és a fogyasztás egyidejűségét. Az előbbi a társadalmi fontosság látszatát kínálja, az utóbbi pedig közösségi identitást próbál sugallni.

Ez a röviden összefoglalt strukturális krízis konkrét formákban is manifesztálódik, amelyek igen sok esetben nemzeti problémaként fogalmazódnak meg, vagy mint Kelet-Európában, a rendszerváltás elkerülhetetlen áldozataiként definiálódnak.

Ha mindezeket pusztán címszavakban soroljuk fel, a következőket kell kiemelni:

- *A strukturális problémák* közül a foglalkoztatás, a munkanélküliség, a munkaerőpiac deregulációja, egyszóval a munka világának felbomlása okozza a legerőteljesebb társadalmi feszültségeket. A jövedelmi egyenlőtlenségek, a „dolgozó szegények”

csoportjának növekedése, meghatározott társadalmi csoportok elszegényedése jellemző folyamat még ebben a problémakörben.

- *A kulturális problémák* konkrét megjelenési formái közül érdemes kiemelni a migráció okozta multikulturális társadalmak létrejöttét, amelyekben a tolerancia, a szolidaritás problematikussá vált.

A globalizáció értékrendjével nemcsak egyes értelmiségi csoportok állnak szemben, hanem a folyamat vesztesei is, amely kedvezhet a populista-radikális mozgalmak megerősödésének.

- *A politikai-intézményi* szférában a krízis terhet egyedül a nemzetállam viseli.

Konfrontálódik a növekvő szociális feszültségekkel, s egyedül viseli a megoldási variációk keresésének és kidolgozásának felelősségét. Ezzel párhuzamosan egyre erőteljesebb támadások érik mind globális mind nemzeti szinten, amelyek az állami felelősségvállalás visszaszorítását követelik.⁷

A globalizáció okozta strukturális krízis tehát nem írható le a modernizációs elméletek eddigi fogalomkészletével. Többségük egy bipoláris világrendszer keretei között született, amelyben számos esetben átpolitizáltságuk, értékterheltségük miatt sokkal inkább a rendszer stabilitásához és legitimizálásához járultak hozzá.⁸ Sok esetben társadalmi terjedésük vezetett ehhez a végeredményhez mind Nyugaton, mind Keleten, azt a látszatot keltve, mintha az állandó fejlődés a társadalom természetes állapota lenne.

A jelenlegi szituációban mindenképpen elemzésre méltó lenne az a kérdés is, hogy a történelmi léptékekkel mérve „néhány másodpercig” létező „jóléti állam” nem a bipoláris keretek között létező nyugati világ legitimitását, társadalmi identitását szolgálta, s amelynek fenntartása a keleti blokk összeomlása után terhekké és feleslegessé vált.

Globalizáció és a regionális különbségek

A globalizáció főszereplői földrajzi szempontból három jól behatárolható régióban találhatók. Az Egyesült Államok, Japán és Nyugat-Európa képezi a triádot, a világgazdaság területi koncentrációját. A világ maradék része vagy teljesen lényegtelen a rendszer számára, s így nem is integrálódik, vagy mint befektetési- illetve felvevőpiac érdekes. Az előbbihez tartozik többek között Afrika, az utóbbihoz Ázsia, illetve Kelet-Európa néhány országa, köztük Magyarország is.

A regionális különbségek így globális szinten is jelentősek, illetve egyre erősödnek, ugyanakkor a triádrégiók és befektetési terepeik esetében is megfigyelhetők. Európa nyugati felében már ismert az „aranyász”, vagy „kék banán” elnevezéssel illetett régióegyüttes, amely gyűjtőhelye a legfejlettebb technológiát képviselő, döntően nemzetközi vállalkozásoknak. Ez a régió Dél-Angliától húzódik Észak-Olaszországig. Jellemzője, hogy itt a legkedvezőbbek a foglalkoztatottsági mutatók, az egy főre eső bruttó hazai termék mutatói stb. Korántsem rendelkeznek ilyen kedvező adatokkal Nyugat-Európa egyéb régiói, pl. Észak-Anglia, Dél-Olaszország, Spanyolország, Franciaország jelentős területei, vagy éppen Görögország, illetve néhány nagyváros kedvező adataitól eltekintve Finnország. Számos adat utal arra, hogy a regionális különbségek növekedni fognak.

Magyarország egyfajta kettészakadása egy Dunától nyugati, fejlett és egy keleti, fejletlen régióra közismert. A globális tőke az elmúlt években döntően Budapestet és vonzáskörzetét,

⁷ A globalizáció okozta strukturális krízis konkrét megjelenési formáit más helyütt már részletesen bemutattuk, így annak kifejtésétől a jelen tanulmányban eltekintettünk. Bővebben: Fábán, 1998.

⁸ A tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé, hogy ehelyütt részletesen kitérjünk a szocialista társadalmakban kidolgozott modernizációs elméletekre. Erről részletesen ír Gyekiczky Tamás 1993-as tanulmányában.

illetve a dunántúli megyéket részesítette előnyben. Ez elmélyítette a hagyományosan hátrányos helyzetű régiók elmaradását, előrevetítve a mainál erőteljesebb különbségek kialakulását is.

Kevésbé közismert az a tény, hogy ez a jelenség több kelet-európai országban, így Szlovákiában, Csehországban és Lengyelországban is megfigyelhető. Az említett három ország esetében szintén az osztrák, illetve a német határral kapcsolatos régiók azok, ahol jelentősebb gazdasági fejlődés mutatható ki (ideértve persze a fővárosokat is), döntően a külföldi tőkének köszönhetően, miközben számos problémával küzdenek a keleti régiókban. A gazdaságföldrajzi kutatások alapján kirajzolódni látszik egy összefüggő terület, amely mind a négy országot érintve, a nyugati országhatárok mellett húzódva részévé tudott válni a globális gazdaság új hálójának.

Ezen különbségek várható növekedése veti fel a szociális feszültségek regionális koncentrációjának problematikáját, amely szorososan érinti a segítő szakmák jövőjét is.

Globalizáció – konzekvenciák a segítő szakmák számára

A globalizáció negatív hatásai, a foglalkoztatás problémái, a jóléti állam átalakítása, a közszolgáltatások privatizálása új helyzetet teremt a szociális szakmák számára is. A jövőt illetően, döntően a nyugati világban lángoltak fel újra a segítő szakmákat érintő professzionalizációs viták. Számtalan kritika is érte a szociális munkát, amelyekből érdemes néhány tipikus példát idézni.

John Clark úgy látja, hogy az új kihívások döntően a szolgáltatások szervezeti keretei számára okoznak jelentős feszültségeket. Azok ugyanis erőteljesen fragmentáltak, átalakításuk pedig szembe kerülhet a kliensorientáltság szakmai követelményével. Clark kételkedik a szociális szakmák professzionalizáltságának abban a fokában, hogy szervezeteik képesek lesznek a globalizáció okozta sokszínűséget tevékenységükben integrálni. Konklúziója szerint az a veszély fenyeget, hogy a szociális munka a jótékonykodások tömegévé fog széthullani, egy olyan korábbi helyzetbe, amiből annak idején megszületett. (Clark, 1996)

David Stoesz megfogalmazásában „a szociális munka egy olyan professzió, amely az ipari társadalomban született meg, s amelyik lekészt a posztindusztriális időszakba való átmenetről.” Ennek oka, hogy hiányos a szakma teoretikus háttere, a gyakorlati hatékonyság mérése és bemutatása. Még rosszabb, hogy szinte alig kutatta, mennyire elégedettek a kliensek a számukra nyújtott szolgáltatásokkal. Rendkívül rossz a szakma érdekérvényesítő képessége. Figyelembe véve az egészségügyi és szociális szolgáltatásoknál végbement szervezeti és vezetési változásokat, Stoesz szerint a szociális munkának más segítő foglalkozásokkal karöltve kell kialakítania egy egységesen értelmezett humán szolgáltatási formát. (Stoesz, 1997)

A Szociális Munkások Amerikai Szövetsége 1997-es állásfoglalása hasonlóan fogalmaz. A segítő szakmák kooperációjának, hálózatának megszervezésében a szociális munkának önálló kompetenciái lehetségesek. Ezek tudomásulvételének, felismerésének szintje azonban igen alacsony a szakmai körökben. (Social Work, 1997)

A Szociális Munkások Német Társasága 1997-ben külön ülészakon foglalkozott a szakma jövőjét érintő legfontosabb kihívásokkal. Michael Ebertz összefoglalójában kiemelte, hogy nem elegendő a gazdasági globalizáció hatásainak felismerése, a gazdasági „csábításokkal” szembeni ellenállás kialakítása, az „agresszorok identifikálása”. Javaslatára szerint ki kell dolgozni az ökonomizációval szembeni szociális diskurzust, párhuzamosan a saját szakmai hatékonyság kritériumainak kialakításával. (Ebertz, 1997)

Jól látható, hogy a segítő szakmákkal szembeni kritika egy jelentős része magából a szakmából érkezik, s nem külső bírálatként fogalmazódik meg. Ez nem jelenti azt, mint arra a Szociális Munkások Nemzetközi Szervezete (IFSW) 1997-es akciónapja, az „Európai

Szociális Munkások Akciónapja” is utalt, hogy a politika ne rendelkezne számonkérhető hatékonysági kritériumokkal. Az európai szociálpolitika alapjait az 1994-es koppenhágai csúcsértekezlet már megteremtette, az ott megfogalmazottak nemzetiségre való tekintet nélkül biztosítanak a szociális jogok érvényesülését egész Európában. (IFSW, 1997)

Az emberi és szociális jogok érvényesítése áll Silvia Staub-Bernasconi megfogalmazásának középpontjában is. A szociális munka szerinte egy „emberjogi szakma” (Human-Rights-Profession), amely összeköti az individuális jóléért folytatott lokális cselekvéseket egy világszintű aktivitással, amely a szociális igazságosságért és fejlődésért zajlik. Ez mind elméleti, mind gyakorlati szempontból az emberi jogok és individuális szükségletek komplex közvetítését jelenti, amely magában foglalja a nagypolitika és a közvetlen érdekek közötti, illetve a különböző élethelyzetek és az uniformizált törvényi szabályozások közötti közvetítést is. (Staub-Bernasconi, 1995)

Az emberi jogok egyetemessége ugyanis nem vezetett azonos szociális standardokhoz az egyes országokban. A szociális támogatás, amit az emberek megkapnak, eltekintve különböző, távoli biztosítótársaságok kifizetéseitől, csak az emberek közösségeiben realizálódhatnak. Az egyes emberek jólétéért nem létezik globális felelősség. A szociális lét az emberi közelségre utalt továbbra is. A szociális munka lokális feladata a jövőben, hogy a polgárokkal közösen alakítsa ki, figyelembe véve a helyet és a jellemző életkörülményeket, a helyben kínálandó és kínálható szolgáltatások körét. Ez a fajta emberiség nem szervezhető meg globális szinten, megmarad személyes és konkrét cselekvési formának. (Wendt, 1995)

Az újonnan megfogalmazott külső és belső kritika, illetve a szociális munka tevékenységét újradefiniáló elemzések alapján érdemes számba venni, milyen konkrét lehetőségek adódnak a szociális munka számára ahhoz, hogy a globalizáció korában új, akár lokális szinten is megszervezhető cselekvési formákat dolgozzon ki.

- *A szociális munka, mint szervezeti-kooperatív cselekvés.* Amennyiben az „emberjogi szakma” definíció elfogadható a szociális munkát végzők számára, magától adódik a szolgáltatások újrászervezésének feladata. A más segítő szakmákkal közös cselekvési stratégiák, a mind szellemiségben, mind gyakorlatában egységesebb szolgáltatási formák kidolgozása nemcsak azzal az eredménnyel járhat, hogy csökkenhet a szolgáltatások fragmentációja, hanem a szakma elismertségét, megbecsültségét is növelheti. A közös fellépés kedvezőbb lehetőségeket kínálhat az eddig igen hiányos érdekérvényesítés számára is, ugyanakkor erőteljesebb védelmet is biztosíthat a globalizáció kiváltotta hatásokkal szemben is.

- *A szociális munka, mint politikai cselekvés.* Bár már az előbbi feladatok is tekinthetők politikai jellegűeknek, ennél a pontnál elsődlegesen a direkt politikai szerepvállalás a domináns. A politikai cselekvések palettája igen sokszínű, a szociális munkának meg kellene ragadnia az itt kínálandó lehetőségeket, még abban az esetben is, ha ez ma igen távol áll a szociális munkások mentalitásától.⁹ A társadalmi problémák, a szociális feszültségek, a legelesettebbek érdekeinek artikulációja olyan szakmai feladat, amely elől a szociális munka nem zárkozhat el, megtették azt helyettük a szakszervezetek. Az érdekképviselő azonban párhuzamosan politikai cselekvés is, amelynek kialakult formái vannak mind lokális, mind nemzeti szinten. A szakmai jellegű lobbítól a pártpolitikán át a képviselőségig több olyan lehetőség adódik, amelyeket eddig nem vett figyelembe a szakma.

- *A szociális munka, mint gazdasági cselekvés.* A globalizáció folyamata a nemzeti kormányokat is a „költséghatékonyság” csapdájába kényszerítette. Ez nemcsak a retorika szintjén érvényes, hanem meghatározóvá vált az intézmények igazgatásának rendszerében is. Ezzel a racionális, meggyőzően logikus érvrendszerrel áll szemben a szociálpolitika, vagy a szociális munka gyakorta normatív érvelése, amely rendre elvéri a közgazdaságtani jellegű

⁹ A szociális munkások pályaképét, pályorientációját és szakmai attitűdjeit elemzik részletesebben Fónai Mihály és Kiss János írásai részben ebben a tanulmánykötetben, részben korábbi, 1998-as publikációikban.

viták sorában. Ennek egyik oka, hogy a szociális szakmák képviselői rendre elutasítják a közgazdaságtani szemlélet- és gondolkodásmódot s emiatt nincsenek felkészülve arra, hogy egyenrangú félként tudjanak részt venni a „GDP–alapokon nyugvó közgazdászhalandzsákban”.¹⁰

A szociális munka, mint gazdasági cselekvés másik oldala, hogy nem halogatható sokáig a hatékonyság kérdéseinek megtárgyalása, standardjainak és mérőeszközeinek kidolgozása. Ez azért is aktuális, mert a szociális szférában is egyre erősebb az állami gondoskodásról való leválás igénye. Itt nemcsak a szolgáltatások privatizációjáról van szó, hanem az egyre szaporodó non-profit szervezetekről, közhasznú társaságokról is.¹¹

- *A szociális munka a privát szférában.* A magyar szociális tevékenység szinte teljes egészében az önkormányzati-állami szektorban zajlik. Bár számtalan külföldi példa bizonyítja, hogy a szociális szolgáltatások a legkülönbözőbb privát cégeknél, szervezeteknél jelen vannak,¹² a szakma számára Magyarországon az önkormányzat, vagy az állam az egyetlen vitapartner. Ez egyrészt megkönnyíti és legitimálja a privát szféra szociális felelősségvállalásának áthárítását, másrészt behatárolja és megnehezíti a szociális munka cselekvési lehetőségeit, hiszen sok esetben máshol keletkezett problémákat kell kezelnie úgy, hogy a probléma gyökeréhez nincs semmilyen hozzáférése. A szociális munkának törekednie kellene arra, hogy megjelenjen a privát szférában is, kiszélesítve ezzel szakmai mozgásterét. Ehhez természetesen partnerek is szükségesek, s mivel a privát szféra belső logikájából következően ma még nem érett erre hazánkban,¹³ a szociális munka politikai és gazdasági aktivizálása szükséges ahhoz, hogy a privát szférában végzett szociális munka keretfeltételei létre jöhessenek.

- *A szociális munka, mint szociális munka.* A globalizáció korában nem kétséges, hogy a segítő szakmáknak is jelentős változásokon kell átesnie. A szociális szakmán belül is létre kell jönnie egy olyan vitának, amelynek eredményeképpen kialakulhatnak a szakma belső prioritásai, amelyek tudatosan és offenzíve alkalmazhatóak. A hazai szociális munka gyakorlatának súlypontja, az egyéni esetkezelés orientációja pszichologizálhatja egy átalakulóban lévő struktúra problémáit, elősegítve ezzel azt, hogy a strukturális problémák tartósan megerősödjenek. A szociális munka gyakorlatának az esetorientáltságtól a területorientáltság felé kellene elmozdulnia, új cselekvési koncepciók, stratégiák és módszerek kidolgozásával. Ez lehetővé tenné, hogy a gyakorlat megszabadulhasson az eddigi megkérgesedett, stigmatizáló és kolonializáló munkaformáitól is, ugyanakkor lehetőséget biztosítana a professzionalizáció további fejlődéséhez is, hiszen az olyan feladatrendszerek, mint a prevenció, a regionalizáció, az integráció, a szupportív hálók létrehozása külön-külön

---

¹⁰ Három amerikai közgazdász, Clifford Cobb, Ted Halsted és Jonathan Rowe indított el az elmúlt években egy olyan szakmai vitát, amely megdönteni látszik az eddigi közgazdaságtani „szent tehene”, így a GDP mindenhatóságának egyeduralmát. Javaslatuk alapja, hogy a közgazdászhalandzsák helyébe ki kell dolgozni a valódi fejlődés mutatóját, amelyet meg is tettek s GPI-nek (Genuin Progress Indicator) neveztek el. Ez a mutató több társadalmi jelenséget vesz figyelembe, mint a GDP tette valaha is, így többek között a bűnözést és a jövedelemeloszlást is. Egyik, a téma részletes indoklását is tartalmazó tanulmányuk magyarul is olvasható a Valóság 1998/2-es számában.

¹¹ Ma már számtalan közszolgálati intézmény törekszik a hazai és nemzetközi minősítések (pl. az ISO szabványon alapuló) megszerzésére. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több egészségügyi intézmény esett át sikeresen ilyen folyamaton. A szociális szféra számára sem lesz elkerülhető a minőségbiztosítással kapcsolatos feladatok végrehajtása.

¹² Kevésbé ismert az a tény, hogy az ipari és más privát üzemekben dolgozó szociális munkásoknak már európai szervezete is létezik „European Network Occupational Social Work” néven, s amelynek székhelye Hollandiában van.

¹³ A menedzsment tudományokból ismert TQM (Total Quality Management) érvényesülése a globalizáció korában a nyugati világban is kérdéssé vált, ugyanakkor a még alkalmazásban lévők (különösen a magasan kvalifikált szakemberek) esetében érvényesítése alapvető üzleti érdek. Magyarország esetében a TQM az elméleti szakirodalom része maradt egyelőre.

de együttesen is új munkaformákat, tervezést, menedzsmentet, az elméleti-tudományos háttér megteremtését, kooperációt és koordinációt igényel.

A globalizáció korában, amennyiben a szociális szakmák nem akarják „lekésni a posztindusztriális társadalomba vivő hajót”, számtalan olyan változtatásra lesz szükség az elkövetkezendő évtizedekben, melyek gyökeresen fogják átalakítani a szakma struktúráit és követelményrendszerét, úgy ahogy a globalizáció átalakítja a jelenlegi társadalmi struktúrákat. A fent röviden felsorolt feladatok egyelőre csak gondolat kísérletek ahhoz a jövőbeni munkához, amely képes lesz megakadályozni azt, hogy a globalizáció a jótékonykodások széttöredezett tömegévé változtasson egy szakmát.

Irodalom:

1. Alexander J. C.: Szociológiaelmélet a II. világháború után. Balassi, Budapest 1996.
2. Andorka R.: Bevezetés a szociológiába. Osiris, Budapest 1997.
3. Ágh A.: Rendszerváltás Nyugaton és Keleten. *Mozgó Világ* 1996/1. 3-15.
4. Árva L.: A világgazdaság globalizálódása és Magyarország helye e folyamatban. *Valóság* 1998/2. 21-31.
5. Árva L.-Diczházi B.: Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon. Kairosz, Budapest 1998.
6. Beck U.: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne.* Suhrkamp, Frankfurt am Main 1986.
7. Beck U.: *Globalismus und Globalisierung.* (Diskussionspapier) Hessische Gesellschaft für Demokratie und Ökologie, 1997. 6. 8.
8. Borbély J.: A globalizáció és a nemzeti identitás Kelet-közép Európában. Soproni Műhely, 1996/4.
9. Bourdieu P.: A neoliberalizmus lényege. *Esély* 1998/6. 3-8.
10. Cardoso F.H.: *Dependency and Development in Latin-America.* Berkeley, California UP 1979.
11. Clark J.: *After Social Work?* In: Parton N. (ed): *Social Theory, Social Change and Social Work.* London 1996. 36-60.
12. Cobb C.-Halsted T.-Rowe J.: Ha a GDP felmegy, miért megy Amerika lefelé? *Valóság* 1998/2. 1-19.
13. Dahrendorf R.: *Economic Opportunity, Civil Society and Political Liberty.* UNRIAD, Geneva 1995.
14. Dessewfy T.: Út a szolgaságtól – a Nagy Bukáshoz. *Politikatudományi Szemle* 1996/1.
15. Ebertz M.: *Soziale Arbeit unter Druck.* Caritas 1997/3.
16. Etzioni A.: *Die aktive Gesellschaft.* Westdeutscher Verlag 1975.
17. Fábrián G.: A szociális problémák globalizációja és lokalizációja. In: A DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos Közleményei I. 1998. 269-301.
18. Fónai M.: Szociális munkás szakos hallgatók pályaképe. In: A DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos Közleményei I. 1998. 301-329.
19. Gilies P.: *Trauma Globalisierung.* *Die Welt* 1997 szeptember 30.
20. Gyekiczky T.: A létező szocializmus modernitása. *Társadalomkutatás* 1993/4. 61-85.
21. Habermas J.: *Die neue Unübersichtlichkeit.* Suhrkamp, Frankfurt am Main 1985.
22. Harris R.G.: *Globalization, Trade and Income.* *Canadian Journal of Economics* 1993/26. 755-776.
23. Honneth A.: *Desintegration.* Fischer, Frankfurt am Main 1994.
24. International Federation of Social Workers (IFSW Europe): *Social Exclusion and Social Work in Europe.* 1997.
25. Jouquieres G.de.: *Reform has not yet gone far enough.* *Le Monde Diplomatique* 1997.5.7.
26. Kiss J.: Munkaértékpreferenciák összehasonlító vizsgálata szociális munkás hallgatóknál. In: A DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos Közleményei I. 1998. 411-435.
27. Lockwood D.: *Soziale Integration und Systemintegration.* In: Zapf W. (Hrsg): *Theorien des sozialen Wandels.* Köln, 1969. 124-141.
28. Martin P.: *The Morals of Globalization.* *Le Monde Diplomatique* 1997.5.7.
29. Münch R.: *Struktur der Moderne.* Suhrkamp, Frankfurt am Main 1984.
30. Némedi-Varga Sz.: A külföldi tőkeberuházások a világgazdaságban. *Statisztikai Szemle* 1998/4-5. 390-407.
31. Offe C.: *Der Tunnel am Ende des Lichts.* Campus, Frankfurt/New York 1994.
32. Parsons T.: *Zur Theorie sozialer Systeme.* Opladen, 1976.

33. Przeworski A.: Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin-America. Cambridge, Cambridge UP. 1991.
34. Segesváry V.: Globalizáció. Valóság 1997/7. 1-14.
35. Simon H.A.: Korlátozott racionalitás. KJK, Budapest 1982.
36. Social Work – Editorial: The Summit for America’s Future: A Place for Social Work? 42,4, 1997.
37. Schütz A.: The Problem of Rationality in the Social World. In: Emmet P.-MacIntyre A. (ed): Sociological Theory and Philosophical Analysis. McMillan, 1970. 89-115.
38. Schwartz P.-Leyden P.: Nyakunkon az aranykor. 2000 1998/1. 3-14.
39. Staub-Bernasconi S.: Das fachliche Selbstverständnis Sozialer Arbeit. Wege aus der Bescheidenheit. In: Wendt W.R. (Hrsg): Soziale Arbeit im Wandel ihres Selbstverständnisses. Freiburg im Breisgau, 1995.
40. Stoesz D.: The End of Social Work. In: Reisch M.-Gambrill E. (eds): Social Work in the 21st Century. Thousand Oaks, 1997. 368-375.
41. Vass Cs.: A globalizációs világrendszerelváltás és létmódváltás. Valóság 1997/9. 1-20.
42. Wallerstein I.: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Gondolat, Budapest 1983.
43. Wallerstein I.: The Modern World System 3. Vol. The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World Economy. New York, Academy Press 1989.
44. Wendt W. R.: Hat Soziale Arbeit Zukunft? In: Wendt W.R. (Hrsg): Soziale Arbeit im Wandel ihres Selbstverständnisses. Freiburg im Breisgau 1995. 1-5.
45. Willke H.: Entzauberung des Staates. Überlegungen zu einer sozietaalen Steuerungstheorie. Athäneum, 1983.
46. Zapf W.: Modernisierung und Modernisierungstheorien. In: Zapf W. (Hrsg): Die Modernisierung moderner Gesellschaften. Campus, Frankfurt am Main 1991. 23-39.